

En storslået, engelsk herregårdshave

Af museumsinspektør Berit Guldmann Hornstrup

I efteråret 2006 var *Herregårdspuljen* på studietur til England, hvor der var programsat besøg og omvisninger på en række smukke, velbevarede herregårde. I England behøver man ikke køre langt for at kunne besøge en åben herregård, og på de velfungerende museer var der masser af inspiration at hente på mange områder for de videbegærlige puljemedlemmer.

Hvor hovedbygningen nok for de fleste er den primære attraktion ved et besøg på en herregård, er haveanlæggene omkring de engelske herregårde ofte et besøg værd i sig selv. Gennem århundreder er der

brugt store summer på nøje at forme, tilrette og forfine landskaberne omkring hovedbygningerne, så de udgør smukke og velplejede rammer om juvelerne i centrum. I dag har mange englændere stor fornøjelse af at tage på søndagsudflugter til nærliggende herregårdshaver, for der at nyde de pragtfulde omgivelser, læse bøger i græsset eller hygge sig med familien over en madkurv. Vi forsøger på Gammel Estrup at gøre vores besøgende opmærksom på, at vores have også gerne må benyttes som udflugtsmål, og 2007 var således udnævnt til et såkaldt „haveår“ på museet, hvor vi gjorde ekstra opmærksom på de smukke blomsterbede, Orangerierne og kulturlandskabet omkring herregården.

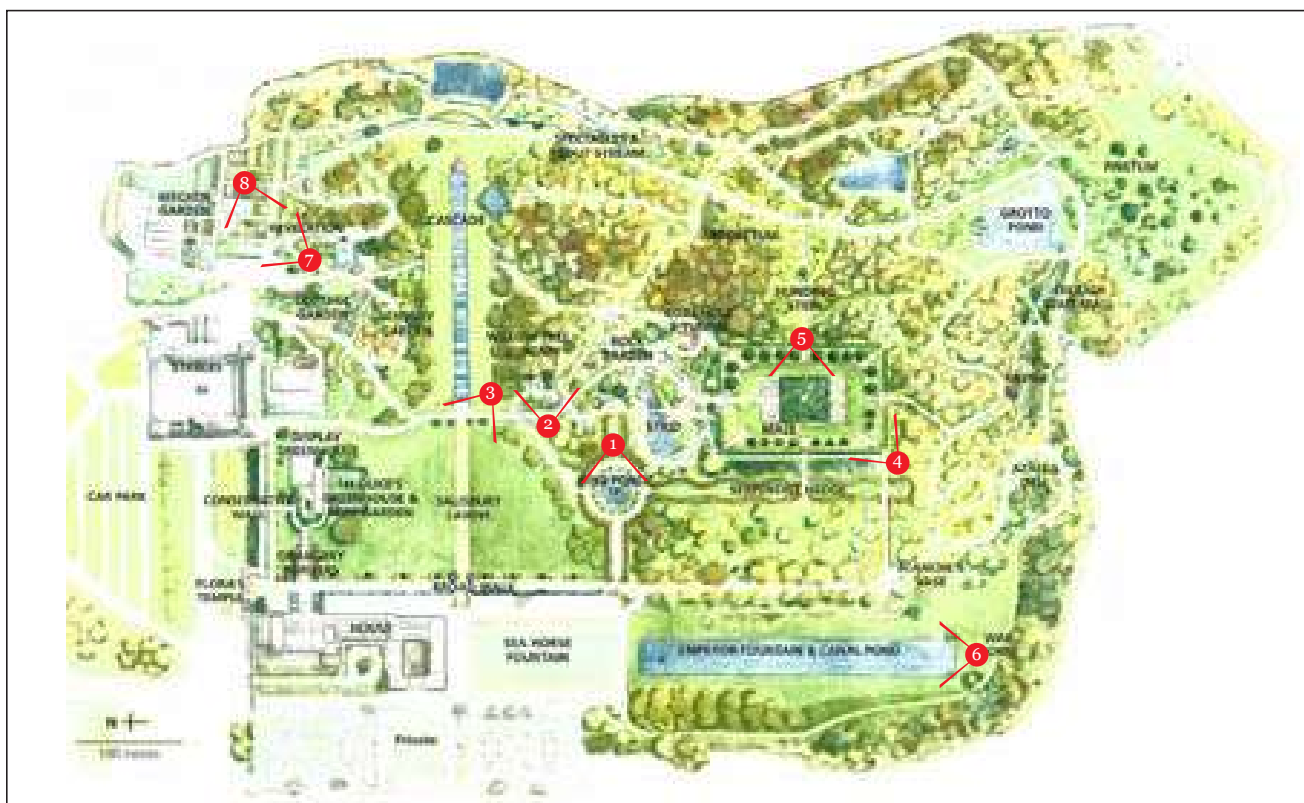
Haveanlægget i det bakkede landskab omkring herregården Chatsworth skilte sig ud som noget særligt på *Herregårdspuljens* tur, og det var en sand fornøjelse at følge de snoede gange rundt i haven og hele tiden opdage nye udsigtspunkter, planter og overraskende genbrug af ældre haveelementer. De følgende linjer vil give et indblik i, hvordan Chatsworths have konstant har udviklet sig og forandret karakter, naturligvis planlagt og udført af de bedste engelske havedesignere gennem tiden. Der vil blive rundet af med nogle

*Ved Ring Pond var i efteråret 2006 opstillet George Condos skulptur „Miles Davis“. Bogstaverne i rustfrit stål spejlede sig smukt i vandet og spillede op til de meterhøje bøgehække, „The Serpentine Hedge“, som snor sig op mod en buste af den 6. hertug af Devonshire. 45 cm høje planter blev plantet i 1953, men det tog 20 år, før hækken blev anset for at være rigtig vellykket. Et godt eksempel på, at havearbejde kræver tålmodighed.
Foto: Berit Guldmann Hornstrup.*

tanker om, hvordan vi gennem de engelske haver fandt inspiration til at arbejde videre med planer for Gammel Estrups have.

Chatsworth har en utrolig flot publikumstilstrømning set med danske øjne. Herregården, som ligger en times kørsel sydøst for Manchester, har årligt omkring 600.000 besøgende, og det tal er mere end vanskeligt

at matche for danske slotte og herregårde.¹ De mange besøgende er blandt andet resultatet af en tradition for åbenhed på de engelske herregårde, som går flere hundrede år tilbage. Chatsworth har således været åbent for besøgende stort set siden det blev påbegyndt bygget af Bess of Hardwick og hendes anden mand, Sir William Cavendish, i 1552.

Chatsworths have er stor, og man skal afsætte rigelig tid, hvis man skal nå hele vejen rundt på alle havegange. På kortet er der i røde cirkler indsat tal, og de refererer til billederne gengivet i artiklen. Kort gengivet fra Duchess of Devonshire og Peter Drew: *Explore the Garden at Chatsworth*, 2005.

Hovedbygningen og dens aldeles pragtfulde interiører er bestemt en rejse værd. Her er ikke sparet nogen steder, og man møder rum efter rum fyldt med kostbare malerier, skulpturer, møblelementer tillige med rigelige mængder sølv og porcelæn. På Chatsworth ser man, hvordan det britiske aristokrati i århundreder kunne nyde godt af fremgangen for deres verdensimperium, og det er overvældende, hvordan den overmåde store rigdom kommer til udtryk gennem bygningen af imponerende herregårde, anlæggelsen af storslåede haver og erhvervelsen af kostbare genstande til at tage sig ud både inde og ude.

Et historisk tilbageblik

Chatsworth blev påbegyndt i 1552, og i løbet af de følgende godt 100 år blev der anlagt en mindre have rundt om hovedbygningen, og den blev anvendt til dyrkning af grøntsager til brug for husets beboere. Der var en mindre prydhave syd for huset med damme og springvand, den stejle bakke øst for hovedbygningen var udlagt til muromkranset dyrepark, der var mod vest udgravede fiskedamme mellem huset og floden Derwent, og der var flere frugthaver med pavilloner, lysthuse og løvhytter.

Den 4. jarl – senere den 1. hertug - af Devonshire var en herre med store politiske ambitioner. I 1686 påbegyndte han en større ombygning af Chatsworth, og haven skulle naturligvis svare dertil. I 1690 fik han tidens førende havedesignere, George London og Henry Wise, til at omdanne de eksisterende parterrehaver omkring Chatsworth og tegne nye. Haven blev nu op-

*Store vandanlæg var på den tid sjældne og bekostelige, og at have dem i sin have var et udtryk for høj status. The Willow Tree Fountain blev „plantet“ i Chatsworths have i 1692, og man bliver ganske overrasket over at finde det bladløse, vandrislende træ i en lille lysning. En statue af Pan står i baggrunden.
Foto: Berit Guldmann Hornstrup.*

delt i en lang række symmetriske firkanter med træer, blomster og græs adskilt af grusstier. Bekostelige vandanlæg, som eksempelvis den imponerende kaskade designet af franskmændene Grillet, en elev af Le Nôtre som udformede haverne ved Versailles, og statuer af sten og kobber blev placeret rundt om i haven.

Allerede i 1740'erne blev den store parterrehave forenklet, da moden nu foreskrev, at man skulle omgive sine herregårde med mere „naturlige“ landskaber. I 1733 ombyggede den betydningsfulde arkitekt William Kent den 3. hertug af Devonshires hus i London, og Kent menes også at have haft indflydelse på Chatsworths have. Køkkenhaverne blev i den periode flyttet ned til floden, hvor der blev bygget sydvendte mure, måske endda opvarmede, hvor frugttræer kunne gro op ad. Murene gav køkkenhavernes planter beskyttelse mod blæst og kulde, og vækstsæsonen kunne derved forlænges.

Lancelot „Capability“ Brown og Joseph Paxton

I 1760'erne lod den 4. hertug landskabsarkitekten Lancelot "Capability" Brown² omdanne Chatsworths have og det omgivende landskab til en velfriseret helhed. Brown var på den tid den mest benyttede og berømte landskabsarkitekt, og han var kendt for at skabe organiske og „naturlige“ landskaber, der strakte sig fra hovedbygningen til træerne i horisonten. Nye love på den tid favoriserede velstående jordejere, og lovene gjorde det muligt for dem at indhegne store landområder. Man skyede ingen midler for at sikre

Browns vision om et organisk landskab rundt om Chatsworth er endnu meget synlig. Fra kaskaden ses, hvordan græsarealer og træer veksler i de bløde bakker. Foto: Niels Peter Stilling.

Under 1. Verdenskrig var der ikke kul og mandskab nok til at vedligeholde The Great Conservatory, og det forfaldt så meget, at det i 1920 blev besluttet at rive det ned. I 1962 blev arealet omdannet til en taks-labyrint med blomstrende bede for hver ende. Rundt om labyrinten og bedene ses endnu sandstensfundamentet til The Great Conservatory. Foto: Carl Iver greve Rantzau og Niels Peter Stilling.

herregårdsejernes privatliv; byer blev flyttet, veje blev omlagt, og brede læbælter blev plantet. Tiden bød på en udvikling af geværer til jagt, og en yndet fritidsfor-nøjelse blev jagten på vildt. Landskabsparkerne gav ideelle forhold til opdræt af vildt, og ydermere var det mere lukrativt at udnytte græsningsmulighederne og tømmeret i en landskabspark frem for at satse på agerbrug.

På Chatsworth gik Brown radikalt til værks. Han udvidede den tidligere dyrepark ved at inddrage marker vest for Derwent. Flodens løb blev ændret, og han fik flyttet dele af den nærliggende landsby Edensor, så den ikke længere kunne ses fra hovedbygningen. Han fortsatte den allerede indledte fjernelse af par-

terrehaverne; heldigvis fik flere af vandanlæggene lov til at bestå. Det var et særdeles omfattende projekt, som kom til at koste mere end £40.000 og tusindvis af arbejdstimer.

I 1811, da han var blot 21 år, arvede den 6. hertug af Devonshire hele otte huse og 800 km² jord. Hertugen giftede sig aldrig, men brugte de følgende 47 år på at forskønne sine huse og jorder. I 1700- og 1800-tallet blev der udsendt mange ekspeditioner til fjerne egne af verden, hvor fremmedartede planter og træer blev samlet ind og katalogiseret. Også hertugen udsendte ekspeditioner, og vel hjemme igen blev de mange planter og træer bl.a. plantet i det såkaldte Pinetum – et område med nåletræer, og i det senere Arboretum

– en forstbotanisk have. Den unge Joseph Paxton var i 1826 blevet ansat som førstegartner, og hans store talent for planter og bygninger resulterede i skelsættende bygningsværker på Chatsworth. Mange kender nok Paxtons berømte Crystal Palace, som blev bygget til den første Verdensudstilling i 1851, men allerede i 1840 havde Paxton bygget verdens største glashus på Chatsworth, The Great Conservatory. Huset var 84 meter langt, 35,5 meter bredt og 20 meter højt, og det skulle, i forening med orkidéhuse og liljehuse, være hjemsted for de store mængder af planter, som blev hjembragt fra ekspeditionerne.

6
I den fjerne ende af The Canal Pond lyste en robåd fyldt med mundblæste glasfigurer i røde, orange, gule og grønne nuancer op. Figurerne var lavet af Dale Chihuly, og robåden lignede en lille ark med små blæksprutter, fiskehejrer og storke.
Foto: Niels Peter Stilling.

Paxton stod også bag udformningen af en stor klippehave, The Rock Garden, hvor han drog nytte af den industrielle revolutions udvikling af maskiner til at løfte de tonstunge klippestykker på plads i imponerende formationer.

Haven i nyere tid

Chatsworths have er i dag et sammensurium af bevarede elementer fra fortiden og lag på lag af nye tiltag. Haver er ikke statiske enheder, og hver ny ejer har tilføjet sit præg på Chatsworths have. I den sidste halvdel af 1900-årene gjorde den 11. hertug og hans hustru en særdeles ihærdig indsats for at udvikle Chatsworth til den succesfulde turistattraktion, den er i dag, og en videreudvikling af haven blev ikke overset. De mest betydningsfulde tilføjelser, parret gjorde, var at plante The Serpentine Hedge (se billede 1), en lindeallé, de skabte taks-labyrinten (se billede 4 og 5), og i 1990'erne blev et areal øst for hovedbygningen udlagt til sansehave, og der blev anlagt en stor køkkenhave med velordnede højbede, mistbænke og bede med vilde blomster. Huset blev derved delvist selvforsynende med friske grøntsager, og Chatsworths restaurant nyder godt af at kunne hente friske råvarer fra haven.

I 2004 overtog en ny generation Chatsworth, da den 12. hertug af Devonshire, Peregrine Cavendish, arvede herregården. Endnu er der ikke sket store forandringer, men der er næppe tvivl om, at den nye hertug ønsker at bevare og udvikle den gode forretning, forældrene har efterladt ham, men som det er sket i

tidligere tider, kommer der utvivlsomt nyt til ude og inde. Det er en stor opgave at få herregårdens årlige driftsomkostninger, en svimlende sum på 57 mio. kr., dækket, og hvis man ønsker at bibeholde eller øge besøgstallet, ja så er det som ved alle turistattraktioner nødvendigt løbende at introducere nye tiltag.

Et tiltag har været, at det kendte auktionshus Sotheby's i efteråret 2006 og igen i 2007 brugte Chatsworths have som udstillings- og salgsvindue for moderne skulpturer. Den 12. hertug er næstformand i Sotheby's bestyrelse, og med udstillingerne søger den kunstinteresserede hertug at give de historiske rammer

*På Chatsworth ses en utrolig smuk indgang til køkkenhaven. To klassiske stenskulpturer flankerer indgangen, og bag dem overvældes man af bed efter bed af sirligt anlagte højbede med et væld af grøntsager, frugter og blomster.
Fotos: Berit Guldmann Hornstrup og Kirsten Lund-Andersen.*

et moderne udtryk – og samtidig at tiltrække et lidt andet publikum end de, som normalt interesserer sig for „et gammelt hus med en masse gamle ting i“, som han i et interview selv har udtrykt det.

I *Herregårdshistorie 2* kan ses et fotografi af Chatsworths berømte kaskade, hvor skulpturen „Love“ af Robert Indiana var centralt placeret midt i vandet i 2006, og andre steder i parken kunne ses værker af bl.a. Damien Hirst og Nikki de Saint Phalle. I 2007 kunne slottets publikum igen nyde 20 vovede skulpturer, f.eks. en statue af modellen Kate Moss i en ekstrem yogastilling udført af Marc Quinn. De to udstillinger har givet nogen diskussion i offentligheden, idet nogle gæster føler, at oplevelsen af haven spoles af de moderne skulpturer. Hertugen tager dog diskussionerne med sindsro. I haven er der mange gamle, klassiske skulpturer, og da haven til alle tider har forandret sig, mener hertugen også, at skulpturerne i den skal forandre sig.

Idéer til Gammel Estrups have

På Gammel Estrup – Herregårdsmuseet kan vi desværre ikke prale af at have et haveanlæg i samme format som på Chatsworth. Dertil har der ikke været de samme ambitioner og ikke mindst midler gennem tiden. Men en skøn have har Gammel Estrup ikke desto mindre, og besøget på Chatsworth gav en række idéer til en videreudvikling af den. Idéerne håber vi at finde finansiering til i årene fremover.

Tre haveprojekter på Gammel Estrup – Herregårdsmuseet er allerede nu under udvikling. Efter

at Prinsesseengen bag det østre Orangeri i 10 år har været udlånt til Landbrugsmuseets æbleplantage, får Gammel Estrup – Herregårdsmuseet atter brugsret over området i 2009. Inspireret af køkkenhaven på Chatsworth påtænker museet at bibeholde en del af æbletræerne på området, og at en anden del skal omdannes til nyttehave; af vedligeholdelseshensyn primært med bærbuske. Det er tanken, at høsten fra æbletræer og bærbuske skal indgå i efterårets formidling i herregårdsmuseets historiske køkken. Planlægningen af nye tiltag i Gammel Estrups have skal nøje afpasses de muligheder, museet har for at få arealerne vedligeholdt optimalt. På Chatsworth arbejder et team på 20 gartnere året rundt på at vedligeholde 420.000 m², mens vi på Gammel Estrup får den smukke have på 60.000 m² vedligeholdt af et havehold bestående af 2 haveinteresserede pædagoger og 10 psykisk udviklingshæmmede. Skal museet gøre sig håb om at udvikle haven i et større omfang end i dag, vil det kræve en øget tilgang af ressourcer og ikke mindst, at der ansættes en eller flere faguddannede gartnere.

Chatsworths have havde et rigeligt antal udsigtspunkter og steder, hvor man kunne sidde i ro og fred og nyde landskabet. Det ønsker vi også at skabe på Gammel Estrup - Herregårdsmuseet. I øjeblikket er der på arealet mellem barokhaven og åen forskellige bevoksninger, bl.a. et område med pil og planter fra de bede, der var anlagt, før barokhaven blev etableret. Det er planen, at området skal ryddes, og efterfølgende skal der anlægges et familieområde med en mindre

legeplads og udendørs spisepladser. Der har i de senere år været en stigende efterspørgsel efter steder, hvor museets mange gæster kan sidde og nyde havens blomster eller se børnene lege, og området her er velegnet til det formål.

Det tredje projekt er et mindre byggeprojekt. Museets havehold har i dag til huse i et rum i stueetagen i herregårdens nordfløj, mens deres haveredskaber befinder sig i containere ved karpedammene, modsat haven. Fra museets side kunne vi ønske os, at der mellem Orangerierne og åen bygges et gartnerhus i stil med den lille, stråttækte toiletbygning, der er øst for Orangerierne nu, og her kunne der skabes plads til haveredskaber og -maskiner. Denne manøvre vil gøre arbejdsgangene nemmere for haveholdet, og gøre det muligt at sløjfe containerne ved karpedammene.

I tillæg til planerne ovenfor gav besøget på Chatsworth også god inspiration til skiltning, plantevalg, placering af skulpturer og udvalg af varer i museumsbutikken, og der kan ikke herske tvivl om, at besøg på andre herregårde, både danske og udenlandske, er utrolig givende for os på Gammel Estrup. De engelske herregårde kan i den sammenhæng fremhæves som eksempler på steder mættet med indhold og indtryk både inde og ude.

Litteratur

Dorment, Richard, „A show that floated my boat“. Telegraph, 5. september 2006.

Duchess of Devonshire og Peter Drew: Explore the Garden at Chatsworth, 2005.

Grice, Elisabeth: „Chatsworth house: What has the Duke done to the old place?“. Telegraph, 10. september 2007.

Noter

- 1 Ifølge www.alva.org.uk/visitor_statistics/
- 2 Han fik navnet „Capability“ fordi han ofte udtrykte, at han så „great capabilities“, dvs. store muligheder, i det landskab, han skulle arbejde med.